

VĚTY ČASOVÉ

Vedlejší věty časové vyjadřují vzájemné vztahy mezi větami v souvětí z hlediska umístění jejich děje na časové ose. Vyjadřují tedy především **současnost**, **předčasnost** nebo **následnost** vzhledem k ději věty hlavní a jsou významným výrazovým prostředkem pro strukturování textu.

Většina spojek, které se ve větách časových vyskytují (např. *cum*, *ut*), nevyjadřuje jen jeden význam nebo časový vztah, ale v závislosti na různých faktorech mají více různých významů nebo se používají v různých typech vět.

Ve větách časových se používá **indikativ** i **konjunktiv**. Během vývoje latiny dochází ke změnám v používání slovesných časů a způsobů po jednotlivých spojkách.

V následujícím výkladu jsou věty členěny do skupin podle dvou kritérií – podle spojky a podle toho, zda věta časová vyjadřuje současnost, předčasnost nebo následnost vzhledem k větě hlavní. Primárně se postupuje podle spojky a skupin spojek. V případě potřeby je upozorněno na souvislost s jinými spojkami.

Věty s *cum*³¹

Spojka *cum* „když“ je **základní časovou spojkou** a vyvinula se ze vztažného *quom*. Původně se vyskytovala ve spojení s výrazem vyjadřujícím čas (např. *tempore*, *cum* „v čase, kdy“) a později sama získala časový význam. Uvozuje věty vyjadřující **současnost** i **předčasnost** a vyskytuje se po ní **indikativ** i **konjunktiv**. Podle slovesného způsobu se věty s *cum* dělí na indikativní a konjunktivní, záporka je v obou případech **non**.

Cum s indikativem

Indikativní věty s *cum* se dále dělí podle toho, jaký význam vyjadřují. Na výsledném významu se podílejí slovesné časy, adverbia, kontext a další faktory. Hranice mezi jednotlivými skupinami nejsou vždy jasně vymezené.

31 Podle Tarrío Ruiz a Baños Baños (2010, s. 614nn.), Traina (1993, s. 411nn.), Heberlein (2011, s. 294nn. et passim).

Cum temporale

Věta s *cum temporale* vyjadřuje **prosté umístění** daného děje nebo situace **v čase**. Děje ve větě hlavní a vedlejší mohou být vůči sobě **současné** nebo **předčasné**. Ve větě hlavní se mohou vyskytovat výrazy *tum/tunc* „tehdy“, *eo/hoc/illo tempore* „v té době“, *nunc* „ted“ apod. Spojka *cum* se do češtiny překládá jako „když“, „až“, případně „(od té doby), co“.

Použití indikativu konkrétního času závisí na tom, zda je mezi větami vztah současnosti nebo předčasnosti. Neplatí přitom, že indikativ imperfekta se jako vyjádření současnosti může vyskytnout pouze ve větě vedlejší. Příkladem, je věta (1), kde je okamžitá událost (*venit*) vyjádřena perfektem ve větě hlavní a okolnosti a popis situace (*erant*) pomocí imperfekta ve větě hlavní.

	současnost	předčasnost
děj přítomný (ind. prez.)	indikativ prézentu	indikativ perfekta
děj minulý (ind. pf., impf.)	indikativ imperfekta, indikativ perfekta (1)	indikativ plusquamperfekta
děj budoucí (ind. fut. I)	indikativ futura I	indikativ futura II (2)

(1) *Cum Caesar in Galliam venit, alterius factionis principes erant Haedui, alterius Sequani.* (Caes. Gall. 6, 12, 1)

Když Caesar přišel do Galie, v čele jedné skupiny stáli Haeduové a v čele druhé Sequanové.

(2) *Quod erit vobis luce clarius, iudices, tum, cum eos ipsos produxero, qui [sc. pecunias Verri] dederunt.* (Cic. Verr. II 2, 186)

A to vám bude, soudcové, nad slunce jasnější tehdy, až předvolám ty, kteří [mu] dali [peníze].

Pokud se v těchto větách vyskytnou tvary opisného časování činného (*-urus sum, -urus eram,...*), nejedná se o vyjádření následnosti, ale úmyslu nebo záměru.

Věty s *cum temporale* mohou také vyjadřovat časový limit,³² tj. vymezovat počátek děje věty hlavní („nemůžu spát od té doby, co jsem se to dozvěděl“) nebo časového období („je to dvacet let od té doby, co jsme se viděli naposled“). Ve větě hlavní bývá vyjádřen časový údaj, např. *multi anni sunt* „je to už mnoho let“ nebo *vicesimus annus est* „je to už dvacátý rok“ (3).

(3) *Vicesimus annus est, cum omnes scelerati me unum petunt.* (Cic. Phil. 12, 24)

Je to už dvacátý rok, co všichni zločinci útočí jen na mě.

32 Viz kapitolu *Věty vyjadřující časový limit (od té doby, co / do doby, než)*.

Cum iterativum³³

Cum iterativum vyjadřuje **opakované děje**. Do češtiny se *cum iterativum* překládá jako „**když**“, „**kdykoli**“ nebo „**pokaždé, když**“.

Ve vedlejších větách se používají indikativy podle **indikativní souslednosti časové**. Může se však vyskytnout i indikativ perfekta ve větě hlavní i vedlejší.

Věta hlavní	Současnost	Předčasnost
děj přítomný (ind. prez.)	indikativ přítomnosti	indikativ perfekta
děj minulý (ind. pf., impf.)	indikativ imperfekta	indikativ plusquamperfekta
děj budoucí (ind. fut. I)	indikativ futura I	indikativ futura II

Při překladu do češtiny se v časových větách vyjadřujících předčasnost používají dokonavá slovesa. **Příklad perfekta a futura II** je proto **stejný** (tj. má formu budoucího času), obě souvětí se liší pouze hlavní větou (v kombinaci s indikativem perfekta je ve větě hlavní prezens a v kombinaci s indikativem futura II se ve větě hlavní objevuje futurum I).

Současnost

Cum habeo, do.

Když/kdykoliv mám, dávám.

Cum habebam, dabam.

Když/kdykoliv jsem měl, dával jsem.

Cum habebo, dabo.

Když/kdykoliv budu mít, dám.

Předčasnost

Cum cecidi, surgo.

Když/kdykoliv **padnu**, vstávám.

Cum cecideram, surgebam.

Když/kdykoliv jsem padl, vstával jsem.

Cum cecidero, surgam.

Když/kdykoliv padnu, vstanu.

Věty s *cum iterativum* se formálně neodlišují od vět s *cum temporale*. Děje jsou interpretovány jako opakované na základě významů jednotlivých větných členů, na základě dalších výrazů použitých ve větě nebo na základě kontextu.

Věty s *cum iterativum* mohou vyjadřovat obecně platný děj, který se přímo nevztahuje ke konkrétním událostem a vyjadřuje význam „Pokaždé, když dojde k této situaci, lidé obvykle udělají toto.“ V hlavní větě bývá v těchto případech indikativ přítomnosti (4) a v souvětí mohou být výrazy, které naznačují všeobecný význam (např. *omnis*).

33 Heberlein (2011, s. 330–331).

- (4) *Tum denique homines nostra intellegimus bona, / cum quae in potestate habuimus, ea amisimus.* (Plaut. *Capt.* 142)

Co jsme měli, poznáváme my lidé teprve tehdy, když to ztratíme.

Opakování se však může vztahovat také ke konkrétním situacím a událostem (5).

- (5) ...*cum rosam viderat, tum incipere ver arbitrabatur*... (Cic. *Verr.* II 5, 27)
...kdykoli spatřil růži, myslel si, že začíná jaro...

Vedle *cum iterativum* se opakování může vyjádřit také pomocí spojek **quotiens** „kolikrát, kdykoli“ a **quotienscumque** „pokaždé, když“, dosl. „kolikrátkoli“ (6). Ve větě hlavní mohou být výrazy **totiens** nebo **totienscumque** „tolikrát“, dosl. „tolikrátkoli“. Ve větách se používají stejné časy jako u *cum iterativum*.

- (6) *Homo totiens moritur, quotiens amittit suos.* (Publil. *sent.* H 13)
Člověk umírá tolikrát, kolikrát přichází o své blízké.

Cum inversum

Věty časové obvykle vyjadřují okolnosti děje ve větě hlavní, který představuje hlavní informaci celého souvětí. V souvětích s *cum inversum* je tomu naopak (proto se toto *cum* nazývá *inversum*, tj. „obrácené“). Ve větě hlavní jsou vyjádřeny okolnosti děje věty vedlejší, který je tím zdůrazněn.

Ve větě hlavní bývá **indikativ imperfekta** (7), (8) pro vyjádření současnosti s dějem věty vedlejší nebo **indikativ plusquamperfekta** (9) pro vyjádření předčasnosti před dějem věty vedlejší. Vyskytují se v ní často také některá adverbia, např. **iam** „již, už“, **vix** „sotva“, **aegre** „stěží“, **nondum** „ještě ne“.

Věta vedlejší často vyjadřuje náhlý nebo neočekávaný děj. Používá se v ní obvykle indikativ perfekta nebo prezens historický. Mohou se v ní objevit také adverbia **subito**, **repente** „náhle“ apod., která zdůrazňují neočekávanost děje. Věta vedlejší bývá jakožto nositel hlavní informace umístěna za větou hlavní.

Spojka *cum* se překládá jako „když“, neočekávanost lze zdůraznit překladem „když tu“.

- (7) ...*iam consilia ducibus deerant, cum subito Samnitium equites (...) impetum faciunt.* (Liv. 8, 38, 12)

...velitelé si už nevěděli rady, když tu náhle zaútočili samnitští jezdci.

- (8) *Hannibal (...) iam subibat muros, cum repente in eum (...) erumpunt Romani.* (Liv. 29, 7, 8)

Hannibal už skoro vystupoval na hradby, když tu náhle na něj Římané zaútočili.

- (9) *Dies nondum decem intercesserant, cum ille alter filius necatur.* (Cic. Cluent. 28)
Ještě neuplynulo ani deset dnů, když (tu) byl zabit i druhý syn.

Cum identicum (coincidens)

Věta s *cum identicum* rovněž nevyjadřuje okolnosti děje věty hlavní, ale **vysvětluje** ho a obsahuje děj, který je **ve své podstatě totožný s dějem věty hlavní** (proto se toto *cum* nazývá *identicum*, tj. „totožné“). Věta vedlejší mívá **stejný čas a podmět jako věta hlavní** (10), což plyne z její vysvětlovací funkce. Do češtiny se *cum identicum* překládá jako „**když**“, totožnost dějů lze zdůraznit překladem „**tím, že**“.

- (10) *De te autem, Catilina, cum quiescunt, probant, cum patiuntur, decernunt, cum tacent, clamant...* (Cic. Catil. 2, 21)
Ale v tvém případě, Catilino, když mlčí, souhlasí, když to snášejí, rozhodují, když mlčí, křičí,...

Cum interea

Věta s *cum interea* vyjadřuje **současnost** s dějem věty hlavní a zároveň má **odporovací význam**. Objevují se v ní výrazy *interea* a *interim* „mezitím“. Do češtiny se spojení *cum interea/interim* překládá jako „a zatím“, „a mezitím“, „ale mezitím“, „když přitom“, „a přitom“ apod. Ve větě vedlejší se používají **indikativy různých časů**, nejčastěji indikativ přítomného, imperfekta nebo perfekta (11).

- (11) *Eo ad te tardius scripsi, quod cottidie te exspectabam, cum interea ne litteras quidem ullas accepi, quae me docerent, quid ageres aut ubi te visurus essem.* (Cic. fam. 3, 6, 5)
Trochu jsem otálel s dopisem, protože jsem tě čekal každým dnem, ale mezitím jsem [od tebe] nedostal vůbec žádný dopis, z něhož bych se dozvěděl, co děláš a kde tě uvidím.

Cum s konjunktivem

Vývoj používání konjunktivu ve větách s *cum* je spjat s používáním konjunktivu ve vtažných větách, což souvisí se vztažným původem spojky *cum*.³⁴ Konjunktiv nejprve vyjadřoval subjektivní postoje mluvčího, následně začal vyjadřovat příčinu. Objevilo se tak *cum causale*, které je doloženo dříve než *cum historicum*. Věta s *cum* vyjadřující příčinu začala vyjadřovat i umístění v čase, hranice mezi oběma typy vět však není přesně vymezená. Během dalšího vývoje se konjunktiv ve větách s *cum historicum* stává pouhým znakem podrízenosti vedlejší věty a šíří se na úkor indikativu ve větách s *cum temporale*.

V klasické latině je konjunktiv ve větách s *cum* nositelem **specifických významových odstínů** (příčiny, přípustky,...). Významový odstín v konkrétní větě může být naznačen **některými výrazy** (viz níže), někdy ale vyplývá pouze z **kontextu**. Některé

34 Vývoj vět s konjunktivem zpracován podle: Heberlein (2011, s. 275nn.).

věty připouštějí více interpretací. V tom lze spatřovat podobnost jak s vztahnými větami s konjunktivem, tak s participiálními konstrukcemi (např. s ablativem absolutním).

Konjunktivní věty s *cum* vyjadřují **současnost** nebo **předčasnost** vzhledem k ději věty hlavní. Pokud se v nich vyskytnou tvary opisného časování činného (*-urus sim, -urus essem,...*), vyjadřují úmysl, nikoli následnost.

Cum historicum (narrativum)

Věta s *cum historicum* vyjadřuje **okolnosti děje věty hlavní, nejen pouhé umístění v čase** jako věta s *cum temporale*. *Cum historicum* má proto významnou funkci ve vyprávění (viz označení *narrativum*), protože vyjadřuje pozadí či východisko pro děj věty hlavní, kde se nachází hlavní informace celého souvětí. Ve větách s *cum historicum* se může spojovat časový význam s příčinným, není to však podmínkou.

Cum historicum se používá pouze pro **minulé děje** a do češtiny se překládá spojkou „**když**“. Ve větách s *cum historicum* se vyskytuje konjunktiv imperfekta nebo plusquamperfekta. **Konjunktiv imperfekta** vyjadřuje **současnost** s dějem věty hlavní (12), **konjunktiv plusquamperfekta** **předčasnost** před dějem věty hlavní (13), (14). Ve větě hlavní bývá nejčastěji **indikativ perfekta** nebo **prézens historický**.

Do češtiny se konjunktivy ve větě vedlejší překládají indikativem. Současnost lze obvykle vyjádřit minulým časem nedokonavých sloves a předčasnost minulým časem dokonavých sloves.

		Věta vedlejší	Věta hlavní
Současnost	Latina	konjunktiv imperfekta	indikativ perfekta / prézens historický
	Čeština	minulý čas nedokonavého slovesa	minulý čas / přítomný čas
Předčasnost	Latina	konjunktiv plusquamperfekta	indikativ perfekta / prézens historický
	Čeština	minulý čas dokonavého slovesa	minulý čas / přítomný čas

- (12) *Eam [sc. urbem Toletum] cum oppugnaret, Vettonum magnus exercitus Toletanis subsidio venit.* (Liv. 35, 22, 7)

Když obléhal Toledo, přišlo Toledanům na pomoc velké vojsko Vettonů.

- (13) *Qui cum aquam ex puteo vidisset haustam, terrae motum dixit futurum.* (Cic. div. 2, 31)

A ten když viděl, že ze studny zmizela voda, řekl, že bude zemětřesení.

- (14) *Inde cum Amphipolim venisset, gravi morbo est implicitus.* (Liv. 40, 56, 8)

Když odtud přišel do Amfipole, těžce onemocněl.

Věta (14) je příkladem věty s *cum historicum*, která vyjadřuje východisko pro další děj, ale nemá příčinný významový odstín. Ve větách (12) a (13) je naopak příčinný významový odstín dobře patrný.

Jak bylo uvedeno výše, během vývoje latiny se zvyšuje četnost užívání konjunktivu v časových větách. *Cum historicum* se šíří na úkor *cum temporale* a vět s jinými spojkami pro vyjádření předčasnosti (*ubi, postquam* atd., viz níže). Sbližuje se také s větami s *dum*.

Cum causale

Cum causale vyjadřuje **příčinu** a do češtiny se překládá jako „**když**“, „**protože**“. Před spojkou *cum* se mohou objevit výrazy *quippe, praesertim* nebo *utpote*, které zdůrazňují příčinný významový odstín. Ve větě s *cum* se používá **konjunktiv podle souslednosti časů**, ve větě hlavní je indikativ. Konjunktiv i indikativ se do češtiny překládají indikativem příslušného času.

(15) ... *nec reprehendo, quippe cum ipse istam reprehensionem non fugerim.* (Cic. Att. 10, 3a, 1)

...nekritizuji to, protože jsem sám této kritice neunikl.

(16) *Neque enim Cimoni fuit turpe (...) sororem germanam habere in matrimonio, quippe cum cives eius eodem uterentur instituto.* (Nep. praef. 4)

Kimón nepokládal za špatné mít za ženu vlastní sestru, protože to bylo mezi jeho spoluobčany zvykem.

Cum concessivum

Cum concessivum vyjadřuje **přípustku**, do češtiny se překládá jako „**i když**“, „**třebaže, ačkoli**“. Ve větě hlavní bývá **tamen** „přece, přesto“. Ve větě s *cum* se používá **konjunktiv podle souslednosti časů**, ve větě hlavní je indikativ. Konjunktiv i indikativ se do češtiny překládají indikativem příslušného času.

(17) *Non poterant tamen, cum cuperent, Apronium imitari.* (Cic. Verr. II 3, 78)

Nemohli napodobit Apronia, třebaže si to přáli.

Cum adversativum

Konjunktivní věty s *cum* mohou mít také další významové odstíny. *Cum adversativum* slouží k vyjádření **odporovacího významu**. Do češtiny se překládá jako „**kdežto**“ nebo „**zatímco**“, „**a zatím**“. Ve větě s *cum* se používá **konjunktiv podle souslednosti časů**, ve větě hlavní je indikativ. Konjunktiv i indikativ se do češtiny překládají indikativem příslušného času.

(18) *Cum silices (...) depereant aevo, carmina morte carent.* (Ov. am. 1, 15, 32)

Zatímco křemen se časem rozpadne, básně jsou nesmrtelné.

Cum vyjadřující charakteristiku

Podobně jako ve vztažných větách, může se i ve větách s *cum* vyskytnout **konjunktiv**, který slouží k vyjádření **definice, charakteristiky** nebo **vlastnosti**. Na rozdíl od vět s indikativem (19) se tyto věty s *cum* nevztahují pouze ke konkrétní situaci či události, ale popisují určitou situaci jako typ a mají obecnější platnost, viz *superarent* ve větě (20) a *posset* ve větě (21). Protiklad mezi oběma typy vět lze pozorovat ve větě (21), v níž *posset* vyjadřuje charakteristiku a *exclusum est* se vztahuje k jedné konkrétní události.

Použití **konjunktivu** se řídí pravidly **souslednosti časů**, ve větě hlavní je indikativ. V překladu do češtiny lze rozdíl mezi indikativem a konjunktivem vyjádřit např. jako protiklad mezi „ta doba, kdy“ (indikativ) a „taková doba, kdy“ (konjunktiv), případně použitím kondicionálu ve větě vedlejší. Někdy se však při překladu rozdíl mezi indikativem a konjunktivem nezohledňuje.

(tempus) cum + ind.: popis konkrétního případu (ta konkrétní doba, kdy)

(tempus) cum + konj.: zevšeobecnění, charakteristika určité doby, definice (taková doba, kdy)

- (19) **Unum atque idem erat tempus, cum** *L. Flacco consuli portas tota Asia claudebat, Cappadocem autem illum non modo recipiebat suis urbibus, verum etiam ultro vocabat.* (Cic. *Flacc.* 61)

Byla to právě ta doba, kdy celá Asie zavírala Flakkovi dveře, ale onoho Kappadoka nejen přijímala do svých měst, ale dokonce ho i zvala.

- (20) **Ac fuit antea tempus, cum** *Germanos Galli virtute superarent, ...* (Caes. *Gall.* 6, 24, 1)
V minulosti byla i (taková) doba, kdy byli Galové statečnější než Germáni,...

- (21) **Quod si fuit in re publica tempus ullum, cum extorquere arma posset e manibus iratorum civium boni civis auctoritas et oratio, tum profecto fuit, cum patrocinium pacis exclusum est aut errore hominum aut timore.** (Cic. *Brut.* 7)

A jestli byla vůbec někdy ve státě doba, kdy by vážnost a řeč dobrého občana mohla vyrvat rozzlobeným lidem zbraně z rukou, bylo to tehdy, kdy strach nebo lidská chyba nebránila v ochraně míru.

Přehled časů a způsobů po spojce *cum*

Indikativní		Konjunktivní	
<i>cum temporale</i>	ind. souslednost	<i>cum historicum</i>	konj. imperfekta (současnost) konj. plusquamperfekta (předčasnost)
		<i>cum</i> charakterizující	konj. souslednost
<i>cum iterativum</i>	ind. souslednost		
<i>cum inversum</i>	ind. perfekta, prés. hist. (ve větě hlavní ind. impf. pro současnost a ind. plpf. pro předčasnost)		
<i>cum identicum</i>	ind. různých časů, stejný čas ve větě hlavní i vedlejší		
<i>cum interea</i>	ind. různých časů		
		<i>cum causale</i>	konj. souslednost
		<i>cum concessivum</i>	konj. souslednost
		<i>cum adversativum</i>	konj. souslednost

Postquam, ut, ubi, simulac (předčasnost)

Vedle některých vět s *cum* může být předčasnost vyjádřena také pomocí vět se spojka-
mi *postquam/posteaquam* „když, poté, co“, *ut, ubi* „když“, případně *quando* „když“.
Pro vyjádření bezprostředně následujících dějů se používají spojky *simul atque, simul
ac, ut* „když, jakmile“ nebo spojky *cum, ut, ubi* rozšířené o *primum*, tedy *cum primum,
ut primum, ubi primum* „když, jakmile“.

V těchto větách se používá **indikativ** a **záporka non**. Lze je rozdělit do dvou skupin –
na věty s *postquam*, které se používají zejména pro minulé děje, a na věty se zbývajícimi
spojkami, které se používají i pro děje budoucí.

Postquam / posteaquam

Spojka *postquam* nebo *posteaquam* může být také rozdělena na dvě části – na *post... quam*
a *postea... quam*. Mezi oběma částmi spojky se může objevit např. časový údaj, který může
být ve tvaru akuzativu nebo ablativu podle toho, zda před *post* předchází nebo následuje:

<i>post decem annos</i>	<i>post</i> + číslovka a substantivum v ak.
<i>post quintum annum</i>	
<i>decem annis post</i>	číslovka a substantivum v abl. + <i>post</i>
<i>anno quinto post</i>	
<i>decem post annis / annos</i>	číslovka + <i>post</i> + substantivum v ak. nebo abl.
<i>quintum post annum, quinto post anno</i>	

Věta vedlejší je uvozena výrazem *quam*. V možnosti rozdělit spojky na dvě části zůstává patrný jejich původ ze srovnávacích konstrukcí.

Do češtiny se spojka *postquam/posteaquam* překládá jako „**když**“ nebo „**poté, co**“. V některých případech se *postquam* může překládat také „od té doby, co“, viz kapitolu *Věty vyjadřující časový limit (od té doby, co / do doby, než)*.

Věty s *postquam* se používají převážně pro vyjádření minulých dějů. Ve větě vedlejší se objevuje nejčastěji **indikativ perfekta** (22), (23), někdy se může vyskytnout také **prézens historický**. **Indikativ plusquamperfekta** se v klasické latině používá zpravidla tehdy, když se ve větě hlavní vyskytuje **časový údaj** vyjadřující dobu, která uplynula mezi dějem věty hlavní a vedlejší (24), (25). Jiné časy se v klasické latině vyskytují vzácně. Ve větě hlavní bývá minulý čas (22) nebo prézens historický (23).

	Věta vedlejší	Věta hlavní
<i>Postquam, posteaquam</i> (předčasnost)	indikativ perfekta	indikativ perfekta / prézens historický
	indikativ plusquamperfekta	časový údaj + indikativ perfekta / prézens historický

- (22) *Postquam tuo iussu **profectus sum, perveni** in Cariam...* (Plaut. *Curc.* 329)
Poté, co jsem na tvůj příkaz odešel, dorazil jsem do Kárie.
- (23) *Postquam hoc mihi **narravit, abeo** ab illo.* (Plaut. *Curc.* 349)
Poté, co mi to řekl, jdu od něj pryč.
- (24) *Itaque **post annum quintum, quam expulsus erat, in patriam revocatus est.*** (Nep. *Cim.* 3, 3)
A tak byl povolán zpět do vlasti pět let poté, co byl vyhnán.
- (25) ***Undecimo die, postquam a te discesseram, hoc litterularum exaravi.*** (Cic. *Att.* 2, 11, 1)
Těchto pár řádků jsem napsal jedenáctý den poté, co jsem od tebe odešel.

Postquam se může vyskytovat také ve větách vyjadřujících opakované děje, čemuž odpovídá i používání slovesných časů (viz kapitolu *Věty vyjadřující opakované děje*).

Ut (primum), ubi (primum), cum (primum), simulac, simulatque, quando

Spojky *ut*, *ubi*, *cum* se překládají jako „když“, „jakmile“, spojka *quando* jako „když“. Spojky *simulac*, *simulatque* a spojky rozšířené o *primum* (*ut primum*, *ubi primum*, *cum primum*) zdůrazňují, že děj věty hlavní následoval **bezprostředně** po ději věty vedlejší. Překládají se jako „když“, „jakmile“ a zejména u dějů budoucích také jako „hned jak“, „jen co“. V některých případech se *ut* může překládat také „od té doby, co“, viz kapitulu *Věty vyjadřující časový limit (od té doby, co / do doby, než)*.

Používá se po nich zejména **indikativ perfekta** pro minulé děje (26) – (29) a **indikativ futura II** pro děje budoucí (30), (31). Mohou se po nich však objevit i jiné časy. Ve větě hlavní se vyskytuje zejména indikativ perfekta (26) – (29) či prézens historický nebo futurum I (30), (31).

	Věta vedlejší	Věta hlavní
<i>Ut (primum), ubi (primum), cum (primum), simulatque, simulac, quando</i>	indikativ perfekta	indikativ perfekta / prézens historický
	indikativ futura II	indikativ futura I

- (26) *Ut heri me salutavit, statim Romam profectus est.* (Cic. Att. 12, 18, 1)
Jen co mě včera pozdravil, hned odešel do Říma.
- (27) *Simulatque ire in exsilium iussus est, paruit.* (Cic. Catil. 2, 12)
Jakmile dostal příkaz odejít do vyhnanství, poslechl.
- (28) *Id ubi dixit, porcum saxo silice percussit.* (Liv. 1, 24, 9)
Hned, jak to vyslovil, zasadil vepři ránu kamenem.
- (29) *Ubi primum in hostium finibus castra posuit, legati ad eum (...) venerunt.* (Liv. 40, 25, 1)
Jakmile postavil tábor na území nepřátel, přišli k němu poslové.
- (30) *Ubi prandero, dabo operam somno.* (Plaut. Pseud. 664)
Jakmile/hned jak se najím, půjdu spát.
- (31) *Qui [sc. tabellarii] simul ac venerint, mittentur ad te.* (Cic. Att. 13, 21, 2)
Jakmile přijdou [tj. poslové s poštou], pošlu je za tebou (dosl. budou poslání k tobě).

Tyto spojky se ve variantách **bez primum** mohou používat ve větách vyjadřujících **opakované děje**. Tomu odpovídá používání slovesných časů, viz *Věty vyjadřující opakované děje*.

Antequam, priusquam (následnost)

Následnost se vyjadřuje větami se spojky *antequam* nebo *priusquam* „dříve než“, „předtím, než“. Mohou být rozděleny na dvě části *ante... quam* nebo *prius... quam*, mezi něž jsou vloženy další výrazy. Totéž platí i o jejich českých ekvivalentech. Věta vedlejší následuje po *quam*, v češtině po „než“. V možnosti rozdělit spojky na dvě části zůstává patrný jejich původ ze srovnávacích konstrukcí („dříve... než“). Věty s *antequam, priusquam* mohou také někdy vyjadřovat, že se nějakému ději dává přednost před jiným dějem.

Ve větách s *antequam* a *priusquam* se používá **indikativ** i **konjunktiv**. Volba mezi indikativem a konjunktivem je spojena s rozdílem ve významu. Zatímco indikativ podává děj jako skutečný, konjunktiv jako zamýšlený, možný apod. (viz níže). Pokud je věta hlavní záporná, používá se většinou indikativ, protože zápor naznačuje, že se děj věty vedlejší uskutečnil.

Je-li ve spojení s *ante... quam* vyjádřen časový údaj, platí pro používání pádů stejná pravidla jako v případě *post... quam*.

<i>post / ante decem annos</i> <i>post / ante quintum annum</i>	<i>post / ante</i> + číslovka a substantivum v ak.
<i>decem annis post / ante</i> <i>anno quinto post / ante</i>	číslovka a substantivum v abl. + <i>post / ante</i>
<i>decem post / ante annis / annos</i> <i>quintum post / ante annum, quinto post / ante anno</i>	číslovka + <i>post / ante</i> + substantivum v ak. nebo abl.

Indikativ

Je-li ve větě hlavní minulý čas nebo prézens historický, používá se ve větě vedlejší **indikativ perfekta** (32) – (34).

- (32) ...*omnes hostes terga verterunt neque prius fugere destiterunt, quam ad flumen Rhenum (...) pervenerunt.* (Caes. Gall. 1, 53, 1)
Všichni nepřátelé se dali na útěk a nepřestali prchat dříve, než dorazili k Rýnu.
- (33) *Legati non ante profecti (sunt), quam impositos in naves milites viderunt.* (Liv. 34, 12, 8)
Legáti neodešli dříve, než viděli, že vojáci už jsou na lodích.

- (34) ...**priusquam** tuas **legi** has proximas litteras, **quaesivi** de mea Tullia, quid egisset. (Cic. fam. 7, 23, 4)

Dříve než jsem přečetl tvůj poslední dopis, zeptal jsem se své drahé Tullie, co dělala.

Je-li ve větě hlavní přítomný čas, je ve větě vedlejší **indikativ přítentu** (35).

- (35) **Prius respondes, quam rogo.** (Plaut. Merc. 456)

Odpovídáš dříve, než se ptám.

Je-li ve větě hlavní budoucí čas, je ve větě vedlejší **indikativ přítentu** (36). Je-li však hlavní věta záporná, dochází ke změně v pořadí dějů – nejprve se odehraje děj věty vedlejší a až poté děj věty hlavní (viz větu (37), která vyjadřuje význam „Nejprve se dozvím o zničení Kartága a pak se přestanu bát.“). Proto se **po záporné větě hlavní** používá ve větě s *antequam*, *priusquam* **indikativ futura II** (37). Může se však objevit pro vyjádření důrazu i po kladné větě hlavní. **Do češtiny se přezens i futurum II překládají budoucím časem.**

- (36) *Nunc, **antequam** ad sententiam **redeo**, de me pauca **dicam**.* (Cic. Catil. 4, 20)

A teď, než se vrátím k tématu, řeknu něco málo o sobě.

- (37) *De qua [sc. Carthagine] **vereri non ante desinam, quam illam excisam esse cognovero**.* (Cic. Cato 18)

Pokud jde o Kartágo, nepřestanu se bát dříve, než se dozvím, že bylo zničeno (tj. nejprve se dozvím o zničení Kartága a pak se přestanu bát).

Konjunktiv

Konjunktiv vyjadřuje **možnost, úmysl** nebo **záměr** mluvčího. Může vyjadřovat také děje, u nichž není známo, zda byly uskutečněny nebo ne, nebo které jsou jako takové podány autorem. **Při překladu** konjunktivních vět do češtiny lze použít **kondicionál**, pokud je to z hlediska významu vhodné.

Je-li ve větě hlavní čas hlavní, používá se po *antequam*, *priusquam* **konjunktiv přítentu**. Vyskytuje se zejména v případech, že je ve větě hlavní indikativ přítentu (38), není to však podmínkou (39).

- (38) *Primum saepe, **antequam** hoc apud nos **distinguamus, irascimur**.* (Sen. dial. 4, 26, 3)

Často se rozzlobíme dříve, než to na sobě zpozorujeme.

- (39) *Is videlicet **antequam** veniat in Pontum, litteras ad Cn. Pompeium **mittet**,...* (Cic. leg. agr. 2, 53)

Dříve než by přišel do Pontu, jistě pošle Gnaeu Pompeiovi dopis...

Je-li ve větě hlavní čas vedlejší, používá se po *antequam*, *priusquam* **konjunktiv imperfekta** (40). Objevuje se však i **konjunktiv plusquamperfekta**, a to zejména u slovesa *posse* (41). Konjunktiv plusquamperfekta zde má pravděpodobně spíše aspektuální (vidový) než časový význam a vyjadřuje dokončenost děje.³⁵

- (40) *Caesar, priusquam se hostes ex fuga reciperent, in fines Suessionum exercitum duxit.* (Caes. Gall. 2, 12, 1)
Caesar zavedl vojsko na území Suessionů dříve, než by se nepřátelé vzpamatovali z útěku (tj. s úmyslem, aby se nepřátelé nestihli z útěku vzpamatovat).
- (41) *Antequam de meo adventu audire potuissent, (...) in Macedoniam ad Planciumque perrexi.* (Cic. Planc. 98)
Dříve než by se mohli doslechnout o mém příchodu, šel jsem do Makedonie a za Planciem (tj. s úmyslem, aby se o mém příchodu nedozvěděli).

Přehled používání časů a způsobů po *antequam*, *priusquam*

	Věta vedlejší	Věta hlavní
<i>Antequam</i> <i>Priusquam</i>	indikativ přítentu konjunktiv přítentu	indikativ přítentu, indikativ futura I
	indikativ futura II konjunktiv přítentu	(zápor) + indikativ futura I
	indikativ perfekta konjunktiv imperfekta konjunktiv plusquamperfekta (<i>posse</i>)	indikativ minulého času

Věty s *antequam*, *priusquam* se používají také pro vyjádření **opakovaných dějů**, čemuž odpovídají i slovesné časy, viz *Věty vyjadřující opakované děje*.

³⁵ Haberlein (2011, s. 323).

Dum, donec, quoad, quamdiu

Vedle spojky *cum* vyjadřují současnost i spojky *dum* „zatímco“, „dokud“, *quamdiu*, *donec*, *quoad* „dokud“. Spojky *dum*, *donec* a *quoad* však mohou vyjadřovat také časový limit „do doby, kdy“.³⁶ Z uvedených spojek je v klasické latině *dum* nejobecnější, ostatní tři mohou vyjadřovat pouze některé významy spojky *dum*. Jednotlivé typy jsou proto rozlišeny pomocí čísel (*dum*₁, *dum*₂, *dum*₃) a u každého typu je uvedeno, které spojky jsou s ní synonymní.

Po těchto spojkách se používá indikativ i konjunktiv, pravidla pro používání způsobů jsou uvedena u jednotlivých typů.

*Dum*₁: zatímco

Spojka *dum*₁ slouží k vyjádření **současnosti**. Používá se pro děj, který trval a v **jehož průběhu se stal jiný děj**, který je vyjádřen ve větě hlavní. Děj věty hlavní bývá obvykle dokončený nebo jednorázový. Děj ve větě s *dum* tedy vyjadřuje pozadí nebo rámec pro děj věty hlavní, a proto trvá „déle“ než děj věty hlavní. Do češtiny se *dum* překládá jako „**zatímco**“. Tento význam nemůže mít žádná jiná z dalších tří spojek. Ve větě hlavní se mohou objevit výrazy *interim* nebo *interea* „mezitím“, které zdůrazňují současnost dějů.

Ve větě vedlejší se používá pouze **indikativ přítomný**, a to i o **minulých** (42) či **budoucích dějích**. Do češtiny se překládá **přítomným, minulým** nebo **budoucím časem** podle toho, k jaké časové rovině se vztahuje, což je zřejmé ze slovesného tvaru ve větě hlavní nebo z kontextu.

- (42) *Dum haec geruntur, Q. Fabius Pictor legatus a Delphis Romam rediit.* (Liv. 23, 11, 1)
Zatímco se to **dálo**, legát Q. Fabius Pictor **se vrátil** do Říma.

Věta s *dum* může mít i **odporovací významový odstín** (43).

- (43) *Certa mittimus, dum incerta petimus.* (Plaut. *Pseud.* 685)
Přicházíme o jisté, zatímco se **honíme** za nejistým.

Během vývoje latiny se *dum*₁ sblíží s jinými typy vět, což se projevuje např. použitím indikativu imperfekta nebo konjunktivu imperfekta.

36 Do této kapitoly jsou zařazeny všechny významy včetně vět vyjadřujících časový limit, kterému je kromě toho věnována ještě samostatná kapitola, v níž je uveden přehled různých možností.

Dum₂, donec, quoad, quamdiu: dokud

V tomto typu vět se mohou vedle spojky *dum* objevit i spojky *donec*, *quoad* a *quamdiu*. Do češtiny se překládají jako „dokud“ nebo „po celou dobu, co“. Věty s *dum₂* vyjadřují děje, které probíhají **současně** s dějem věty hlavní. Na rozdíl od *dum₁* však děj věty hlavní i vedlejší probíhají **po celou dobu zároveň**. Jakmile jeden z nich skončí, skončí i druhý z nich. Proto se často jedná o děje, které ve svém významu mají obsažen rys trvání.

Ve větě hlavní se mohou vyskytnout výrazy *tamdiu* „tak dlouho“, případně *usque* „tak dlouho“. Ve větě vedlejší je indikativ minulého, přítomného nebo budoucího času. Vzhledem k „trvacímu“ významu vět se často jedná o časy tvořené od přítomného kmeny, tj. o **indikativ přítentu** (45), **imperfekta** (44) a **futura I** (46), ale vyskytuje se i **indikativ perfekta** (47). Ve větě hlavní i vedlejší bývá stejný čas, protože oba děje trvají po stejnou dobu.

- (44) *Ille erat unus timendus ex istis omnibus, sed tam diu, dum urbis moenibus continebatur.* (Cic. *Catil.* 3, 16)
Z těch všech bylo nutné se bát pouze tohohle, ale jen tak dlouho, dokud byl ve městě.
- (45) *Eas cum lego, minus mihi turpis videor, sed tam diu, dum lego.* (Cic. *Att.* 9, 6, 5)
Když ho [tj. dopis od tebe] čtu, připadám si méně hanebný, ale jen po tu dobu, co ho čtu.
- (46) *Donec eris felix, multos numerabis amicos.* (Ov. *trist.* 1, 9, 5)
Dokud budeš šťastný, budeš mít hodně přátel.
- (47) *Tenuit autem se uno loco, quamdiu hiems fuit.* (Nep. *Eum.* 5, 7)
Dokud byla zima, zůstal na jednom místě.

Dum₃, quoad, donec: dokud ne

V tomto typu vět se používají spojky *dum*, *quoad* a *donec*, které se do češtiny překládají jako „dokud ne“, případně „do té doby, než“, „až“. Věty s *dum₃* vyjadřují, **do kdy se odehrával děj věty hlavní**, a patří tedy mezi prostředky pro vyjádření **časového limitu**. Děj věty hlavní trvá jen tak dlouho, než nastane děj věty vedlejší (např. věta „Čekal jsem, dokud nepřišel“ vyjadřuje „Když přišel, přestal jsem čekat“). Ve větě hlavní bývá děj, který má trvací povahu, a ve větě vedlejší děj, který má ve svém významu rys dovršení nebo dokončenosti. Důležitá odlišnost od českých vět spočívá v tom, že **české záporné větě s „dokud ne“ odpovídá latinská věta kladná**.

V hlavní větě se mohou objevit výrazy s významem „až do té doby“, např. *tantisper*, *usque* (*eo/adeo*). Ve větách s *dum₃* se používá **indikativ** i **konjunktiv**. Podobně jako ve větách s *antequam*, *priusquam* vyjadřuje konjunktiv úmysl, možnost, očekávání apod., kdežto indikativ podává děj jako skutečný a realizovaný.

Indikativ

Používání indikativu je stejné jako u spojek *antequam*, *priusquam*. Je-li ve větě hlavní minulý čas nebo přezens historický, používá se ve větě vedlejší **indikativ perfekta**.

- (48) **Quoad dedita arx est, caedes tota urbe passim factae (sunt)**. (Liv. 26, 46, 10)
Dokud nebyl vydán hrad, vraždilo se po celém městě.
- (49) **Clamor ululatusque in castris Macedonum fuit, donec luna in suam lucem emersit**. (Liv. 44, 37, 9)
V táboře Makedonců byl křik a nářek, dokud nevyšel měsíc.

Je-li ve větě hlavní přítomný čas, používá se ve větě vedlejší **indikativ prézentu**.

- (50) **...quod sibi volunt, dum id impetrant, boni sunt, sed id ubi iam penes sese habent, ex bonis pessimi (...) fiunt**. (Plaut. Capt. 232)
...jsou dobří, dokud nedosáhnou toho, co chtějí. Jakmile to ale mají, stávají se z dobrých těmi nejhorsími.

Je-li ve větě hlavní budoucí čas, používá se ve větě vedlejší **indikativ prézentu** nebo také **indikativ futura II**, který zdůrazňuje dokončenost.

- (51) **Mihi usque curae erit, quid agas, dum quid egeris, sciero**. (Cic. fam. 12, 19, 3)
Budu mít neustále starost, co děláš, dokud se nedozvím, co jsi udělal (tj. nejprve se to dozvím a pak se přestanu bát).

Konjunktiv

Ve většině případů mluvčí může podle svého záměru volit mezi indikativem a konjunktivem, který vyjadřuje úmysl, záměr, očekávání, možnost apod. (53). Po slovesech s významem „čekat“, „očekávat“ (*expectare*, *commorari*) se však ve větě vedlejší používá **obvykle konjunktiv**, což je ve shodě s významem slovesa „čekat“ (52), (54), (55). Při překladu do češtiny je možné použít kondicionál.

Po čase hlavním ve větě hlavní se používá **konjunktiv prézentu** (52).

- (52) **Ego hic cogito commorari, quoad me reficiam**. (Cic. fam. 7, 26, 2)
Mám v úmyslu zde zůstat, dokud bych se nezotavil / dokud se nezotavím.

Po čase vedlejších ve větě hlavní se používá **konjunktiv imperfekta** (53) – (55).

- (53) *Id praesidium ad Chalcidem tuendam, dum Romanus exercitus in Graeciam traice-retur, missum est.* (Liv. 42, 44, 8)
 Ta posádka byla poslána k ochraně Chalkidy, dokud by se římské vojsko nepřepřavilo do Řecka.
- (54) *...dum reliquae naves eo convenirent, ad horam nonam in ancoris exspectavit.* (Caes. Gall. 4, 23, 4)
 Kotvil tam až do tří hodin, dokud by se neshromáždily zbývající lodě.
- (55) *...non exspectavi, dum mihi a te litterae redderentur, confestimque cum Quinto fratre et cum liberis nostris iter ad te in Apuliam facere coepi.* (Cic. Att. 8, 11D, 1)
 ...nečekal jsem, až bych od tebe dostal dopis / až od tebe dostanu dopis, a hned jsem s bra-trem Quintem a našimi dětmi vyrazil za tebou do Apulie.

Dum, dum modo, modo: podmínka

Spojka *dum* a s ní synonymní *dum modo* (*dummodo*) a *modo* se vyskytuje také mimo časové věty a slouží k **vyjádření podmínky**. Do češtiny se překládá spojením „**jen ať**“, „**jen aby**“, „**jen když**“ apod. Od *dum* v časových větách se liší tím, že po něm následuje vždy **konjunktiv podle souslednosti časů**. Jedná se o konjunktiv přacího typu, který je v případě potřeby negován **záporkou ne**.

- (56) *Oderint, dum metuant.* (Acc. trag. 203)
 Ať nenávidí, jen když se bojí.
- (57) *...numquam, dum modo otiosi essent, [sc. ne sub regno essent] recusarunt.* (Cic. Att. 7, 7, 5)
 ...nikdy neodmítli být ovládnáni, jen aby měli klid.

Přehled používání časů a způsobů po dum, donec, quoad, quamdiu

Spojka	Věta vedlejší	Věta hlavní
<i>dum</i> ₁ zatímco	indikativ přítomnosti	indikativ minulého, přítomného nebo budoucího času
<i>dum</i> ₂ , <i>quoad</i> , <i>donec</i> , <i>quamdiu</i> dokud; po dobu, co	indikativ imperfekta indikativ perfekta indikativ přítomnosti indikativ futura I (Čas ve větě vedlejší je stejný jako ve větě hlavní)	indikativ imperfekta indikativ perfekta indikativ přítomnosti indikativ futura I

<i>dum</i> , <i>donec</i> , <i>quoad</i> dokud ne; až; do té doby, než	indikativ přítomného konjunktiv přítomného	indikativ přítomného
	indikativ futura II konjunktiv přítomného	indikativ futura
	indikativ perfekta konjunktiv imperfekta	indikativ minulého času prézens historický

Věty vyjadřující časový limit (od té doby, co / do doby, než)

Věty označené termínem „časový limit“ vyjadřují **bod v čase, od něhož začíná nebo jímž končí děj věty hlavní**. Lze je rozdělit do dvou skupin. Do první patří věty s významem „**od té doby, co**“ vyjadřující počáteční bod děje věty hlavní a do druhé věty s významem „**do té doby, co**“ vyjadřující koncový bod.

Význam „od té doby, co“

Pro vyjádření významu „od té doby, co“ nemá klasická latina specifickou spojku. Používají se spojky *postquam*, *ut* a *cum temporale*, u něhož bývá ve větě hlavní vyjádřen **časový údaj** (např. *multi anni sunt* „je to už mnoho let“). Tentýž význam lze vyjádřit **vztahnými konstrukcemi** (např. *ex eo tempore, quo*; *ex eo die, quo*). Zejména v poklasické latině se používá specifická spojka *ex quo*. I zde platí, že *postquam* se na rozdíl od *ut* a *cum* většinou nepoužívá pro budoucí děje.

Vedlejší věta vyjadřuje počátek děje věty hlavní. Ve větě vedlejší proto často bývá jednorázová událost. Pro vyjádření počátku děje (tedy předčasnosti) před dějem minulým nebo přítomným se používá **indikativ perfekta** (58) – (61), pro vyjádření počátku děje před jiným dějem budoucím **indikativ futura II**. Věty se spojkami *postquam*, *ut* nebo *cum* tedy nejsou formálně odlišné od vět vyjadřujících po sobě jdoucí děje. Význam „od té doby, co“ je zřejmý na základě **kombinace významů věty hlavní a vedlejší** nebo na základě **kontextu**.

- (58) *Nam ut Brundisio profectus es, nullae mihi abs te sunt redditae litterae.* (Cic. Att. 1, 15, 2)
Od té doby, co jsi odešel z Brundisia, nedostal jsem od tebe žádný dopis.
- (59) *Quibus ego ex eo tempore, quo primum ex Africa nuntius venit, supplicare una cum fratribus tuis non destiti.* (Cic. Att. 6, 13, 2)
Nepřestal jsem je společně s tvými bratry prosit od té doby, co poprvé přišel posel z Afriky.

- (60) *P. et Cn. Corneli, ex quo in provinciam venerunt, nullo tempore destiterunt quae nobis secunda quaeque adversa hostibus nostris essent, facere.* (Liv. 28, 39, 4)
Od té doby, co Publius a Gnaeus Corneliové přišli do provincie, nepřestali ani na okamžik dělat to, co by bylo příznivé pro nás a nevýhodné pro naše nepřátele.
- (61) *Aliquot enim sunt anni, cum vos duo delegi...* (Cic. Att. 9, 11A, 2)
Už je to několik let, co jsem si vás dva vybral...

Mohou se však vyskytnout i případy, kdy je ve větě vedlejší **trvací děj** (např. „Jsme smutní od té doby, co tu není.“). Ve větě vedlejší pak bývá **indikativ prézentu** (62), (63), **imperfekta a futura I**, může se však vyskytnout i indikativ perfekta.

- (62) *...quae [sc. nova curia] minor mihi esse videtur, posteaquam est maior...* (Cic. fin. 5, 1, 2)
...od té doby, co je nová radnice větší, zdá se mi menší...
- (63) *Nec quicquam ad nostras pervenit acerbius aures, / ut sumus in Ponto,...* (Ov. Pont. 1, 9, 5)
Od té doby, co jsme v Pontu, jsme nedostali bolestnější zprávu.

Význam „do té doby, co“

Pro vyjádření významu „do té doby, co“ se používají věty se spojkami typu **dum**₃, tedy **dum, quoad, donec** „dokud ne“, viz kapitolu *Dum*₃, *quoad*, *donec: dokud ne*.

Věty vyjadřující opakované děje

Opakované děje se vyjadřují pomocí vět s *cum iterativum*, se spojkami *postquam*, *ubi*, *ut*, *simulac*, *simulatque*, *antequam*, *priusquam*. Spojky *ut*, *ubi* a *cum* nejsou doplněny výrazem *primum*, který je určen pro děje, které se odehrávají bezprostředně po sobě. Do češtiny lze tyto spojky překládat jako „kdykoli“, „pokaždé, když“ apod. Časy jsou stejné jako u *cum iterativum*, *postquam* se obvykle nepoužívá pro budoucí děje. Stejně jako u jiných časových vět, může se i zde objevit indikativ perfekta ve větě hlavní i vedlejší.

Význam opakování může být naznačen např. výrazy typu *omnis* „všechn“, *saepe* „často“, *aliquando* „někdy“, *bis* „dvakrát“, *ter* „třikrát“, *quisque* „každý“ apod. Zájmeno *quisque* se kombinuje zejména se spojkou *ut* (*ut quisque*). Někdy však lze na význam opakování usuzovat pouze na základě kontextu.

- (64) *Eas cum lego, minus mihi turpis videor, sed tam diu, dum lego.* (Cic. Att. 9, 6, 5)
Když ho [tj. dopis od tebe] čtu, připadám si méně hanebný, ale jen po tu dobu, co ho čtu.
- (65) *Messanam ut quisque nostrum venerat, haec [sc. signa] visere solebat.* (Cic. Verr. II 4, 5)
Kdykoli/jak někdo z nás přišel do Messiny, chodil se na ně [tj. sochy] dívat.

Opakované děje lze vyjádřit také pomocí vět se speciálními spojkami *quotiens* „kolikrát“ nebo *quotiescumque* „pokaždé, když“, dosl. „kolikrátkoli“. Ve větě hlavní mohou být výrazy *totiens* „tolikrát“ nebo *totiescumque* „tolikrát“, dosl. „tolikrátkoli“. Ve větách se používají stejné časy jako u předchozích spojek.

- (66) *Nam [sc. Hannibal] quotiescumque cum eo [sc. populo Romano] congressus est in Italia, semper discessit superior.* (Nep. Hann. 1, 2)
Pokaždé, když se Hannibal v Itálii střetl s římským národem, odešel jako vítěz.
- (67) *...Pompeius, quotiescumque me vidit (videt autem saepe), gratias tibi agit singularis.* (Cic. fam. 13, 41, 1)
...Pompeius mi velmi děkuje pokaždé, když mě uvidí (a vídá mě často).

Jiné způsoby vyjádření časových vztahů

Časové vztahy mohou být vyjádřeny také participiálními konstrukcemi, a to **participiem spojitým** nebo **ablativem absolutním**. Svým významem jsou nejbližší některým větám s *cum* nebo větám s *postquam* či *ubi*, *simluateque*. Na rozdíl od spojkových vět je však jejich význam **více závislý na kontextu** a nelze je považovat za univerzální ekvivalent spojkových vět.

Přehled

V následující tabulce je přehled spojek a obvyklého používání časů a způsobů ve větách vedlejších. Detailnější přehledy jsou uvedeny v kapitolách o jednotlivých typech spojek.

Spojka	Překlad	Věta vedlejší	Věta hlavní
<i>cum temporale</i>	když, až; od té doby, co	indikativ podle ind. souslednosti	indikativ
<i>cum iterativum</i>	když, kdykoliv	indikativ podle ind. souslednosti	indikativ
<i>cum inversum</i>	když	indikativ perfekta, prézens historický	indikativ imperfekta, plusquamperfekta
<i>cum identicum</i>	když	indikativ (stejný čas jako ve větě hlavní)	indikativ
<i>cum interea</i>	když, a zatím	indikativ	indikativ
<i>cum historicum</i>	když	konjunktiv imperfekta, plusquamperfekta	indikativ
<i>cum</i> charakterizující	když	konjunktiv podle souslednosti	indikativ
<i>cum causale</i>	když, protože	konjunktiv podle souslednosti	indikativ
<i>cum concessivum</i>	i když, ačkoliv	konjunktiv podle souslednosti	indikativ
<i>cum adversativum</i>	kdežto, zatímco, a zatím	konjunktiv podle souslednosti	indikativ

Spojka	Překlad	Věta vedlejší	Věta hlavní
<i>postquam, posteaquam</i>	když; poté, co od té doby, co	indikativ perfekta, plusquamperfekta (ve významu „od té doby, co“ také časy pro současnost podle ind. souslednosti)	indikativ perfekta, prézens historický (při významu „od té doby, co“ také časy pro současnost podle ind. souslednosti)
<i>postquam, posteaquam</i> (opakování)	když; pokaždé, když	indikativ podle ind. souslednosti (obvykle ne pro futurum)	indikativ
<i>ut (primum), ubi (primum), cum (primum), simulatque, simulac, quando</i>	když, jakmile; od té doby, co	indikativ perfekta indikativ futura II (ve významu „od té doby, co“ také časy pro současnost podle ind. souslednosti)	indikativ perfekta, prézens historický indikativ futura I (při významu „od té doby, co“ také časy pro současnost podle ind. souslednosti)
<i>ut, ubi, simulatque, simulac</i> (opakování)	když; pokaždé, když	indikativ podle ind. souslednosti	indikativ
<i>antequam, priusquam</i>	dříve než	indikativ prézentu, perfekta, futura II konjunktiv prézentu, imperfekta, příp. plusquamperfekta	indikativ prézentu, futura I, indikativ minulých časů
<i>antequam, priusquam</i> (opakování)	dříve než	indikativ podle ind. souslednosti	indikativ
<i>dum₁</i>	zatímco	indikativ prézentu	indikativ minulých časů, présentiu, futura I
<i>dum₂, quoad, donec, quamdiu</i>	dokud	indikativ imperfekta, perfekta, prézentu, futura I	indikativ imperfekta, perfekta, prézentu, futura I
<i>dum₃, donec, quoad</i>	dokud ne; až; do té doby, co	indikativ prézentu, perfekta, futura II konjunktiv prézentu, imperfekta	indikativ minulých časů, présentiu, futura I, prézens historický
<i>quotiens, quotienscumque</i>	kdykoli	indikativ podle ind. souslednosti	indikativ
<i>ex quo</i>	od té doby, co	indikativ podle ind. souslednosti	indikativ

Časové zařazení vedlejších vět vzhledem k větě hlavní

V tomto přehledu jsou spojky uvedeny podle toho, zda věty jimi uvozené vyjadřují současnost, předčasnost nebo následnost vzhledem k ději věty hlavní. Do tabulky je rovněž doplněn přehled vět, které vyjadřují opakování nebo časový limit pro jiný děj („od té doby, co“ nebo „do té doby, co“).

Současnost	Předčasnost	Následnost	Limit od té doby, co / do té doby, co	Opakování
<i>cum</i> (+ind., +konj.)	<i>cum</i> (+ind., +konj.)		<i>cum</i> (+ind.)	<i>cum</i> (+ind.)
	<i>postquam,</i> <i>posteaquam</i> (+ind.)		<i>postquam,</i> <i>posteaquam</i> (+ind.)	<i>postquam,</i> <i>posteaquam</i> (+ind.)
	<i>ubi (primum)</i> (+ind.)		<i>ubi</i> (+ind.)	<i>ubi</i> (+ind.)
	<i>ut (primum)</i> (+ind.)		<i>ut</i> (+ind.)	<i>ut</i> (+ind.)
	<i>simulatque, simulac</i> (+ind.)		<i>simulatque, simulac</i> (+ind.)	<i>simulatque, simulac</i> (+ind.)
<i>dum</i> ₁ (+ ind. prés.)			<i>dum</i> ₃ (+ind., +konj.)	
<i>dum</i> ₂ (+ind.)				
<i>donec</i> (+ind.)			<i>donec</i> (+ind., +konj.)	
<i>quoad</i> (+ind.)			<i>quoad</i> (+ind., +konj.)	
<i>quamdiu</i> (+ind.)				
		<i>antequam</i> (+ind., +konj.)		<i>antequam</i> (+ind., +konj.)
		<i>priusquam</i> (+ind., +konj.)		<i>priusquam</i> (+ind., +konj.)
			<i>ex quo</i> (+ind.)	
				<i>quotiens</i> (+ind.) <i>quotienscumque</i> (+ind.)

Doplnění: používání časů a způsobů ve větách časových

Výše uvedený popis časových vět je zjednodušující a nepokrývá všechny případy, které se vyskytují v textech. Týká se to používání časů a způsobů ve větách i významu spojek. Ve **větech hlavních** se může místo indikativu vyskytnout **imperativ** (68) nebo **ostatní způsoby vět hlavních** (např. **vybízející, deliberativní, potenciální** nebo **nereálný konjunktiv**), viz (69).

(68) *Quid dicam? „**Exspecta**, amabo te, **dum** Atticum **conveniam**?“* (Cic. Att. 7, 1, 4)
Co mám říct? „Počkej, prosím, až se potkám s Attikem?“

(69) *Tu **velim**, **cum primum poteris**, tua consilia ad me scribas...* (Cic. Att. 5, 10, 5)
Chtěl bych, abys mi napsal o svých plánech hned, jakmile budeš moci...

Užití konjunktivu v některých větách může být způsobeno také tím, že je věta časová závislá na jiné větě konjunktivní nebo na infinitivu (70) (viz kapitolu *Konjunktivy ve způsobové závislosti*).

(70) *Quod eo magis miror, quia scriptum a discipulo eius Posidonio est triginta annis **vixisse** Panaetium, **posteaquam** illos libros **edidisset**.* (Cic. off. 3, 2, 8)

A tomu se divím tím více proto, že jeho žák Poseidónios napsal, že Panaitios žil 30 let poté, co vydal ty knihy.

(Věta s *posteaquam* je závislá na minulém infinitivu, u něhož je časový údaj, a proto je zde použit konjunktiv plusquamperfekta, který odpovídá indikativu plusquamperfekta v nezávislé větě).

Z obecnějšího hlediska lze říct, že se zde střetává několik principů a tendencí. V oblasti indikativu mezi sebou „soupeří“ perfektum, které vyjadřuje absolutní čas ve vztahu k okamžiku promluvy, a plusquamperfektum, které zdůrazňuje vztah předčasnosti k ději věty hlavní. Indikativu konkuruje konjunktiv, který se během vývoje latiny stále více šíří a v některých typech vět se postupně stává pouhým prostředkem pro vyjádření vztahu podřízenosti a ztrácí specifické významové odstíny. Ve větách vyjadřujících opakování se místo indikativu někdy vyskytuje rovněž konjunktiv (71), (72), který vyjadřuje eventualitu, a proto má zevšeobecnující význam.

- (71) *Cum cohortes ex acie **procucurrissent**, Numidae integri celeritate impetum nostrorum effugiebant rursusque ad ordines suos se recipientes circumibant et ab acie excludebant.* (Caes. civ. 2, 41, 6)

Kdykoliv kohorty vyrazily z bojového šiku, Numidané se hbitě útoku našich vyhýbali, obkličovali naše vojáky, kteří se vraceli zpět do svého postavení, a oddělovali je od šiku.

- (72) *Hic **cum** Caesariani in eos impetum **fecissent**, illorum equites refugiebant.* (Bell. Afr. 14, 3)

Když zde na ně Caesarovi vojáci zaútočili, jejich jezdci se dávali na útěk.

V neposlední řadě je nutné také počítat se záměrem autora, který volbou „odchylného“ času mohl sledovat určitý záměr (důraz na dokončení nebo průběh děje apod.). Také spojky mohou získávat další významové odstíny (viz *cum concessivum*, *dum* vyjadřující podmínku apod.).

Tipy pro překlad

Ve výkladu o latinských časových větách jsou uvedeny základní české ekvivalenty latinských spojek. Při překladu lze použít také další synonymní spojky nebo konstrukce, pokud zůstane zachován původní význam latinské věty.

Při překladu do latiny je třeba mít na paměti, že také české spojky mohou mít více významů. Platí to např. o spojce „když“, která může mít vedle časového i jiné významy, zejména příčinný nebo podmínkový. Při překladu do latiny je proto nezbytně nutné vždy nejprve rozhodnout, o jaký význam se jedná. Česká věta s „**když**“ tedy může někdy odpovídat latinské větě **časové**, jindy však **příčinné** nebo **podmínkové**. Jedna česká časová spojka může také odpovídat několika různým latinským časovým spojkám. Příkladem je spojka „**až**“, která může odpovídat spojce *cum* nebo spojkám *ubi*, *ut* s významem „**jakmile**“ (např. ve větách „Až přijdeš, všechno ti řeknu.“), ale i spojkám *dum*, *donec*, *quoad* ve významu „dokud ne“ (např. „Počkám, až přijdeš.“). Vodítkem pro volbu správné spojky a věty může být náhrada překládané spojky synonymní spojkou typickou pro určitý druh věty. Význam věty musí zůstat po náhradě zachován. V uvedeném příkladu nahradíme spojku „až“ spojkou „když“ nebo „jakmile“ a spojkou „dokud ne“. Po náhradě je zjevné, že lze říct „Jakmile přijdeš, všechno ti řeknu“, ale nikoliv „*Dokud nepřijdeš, všechno ti řeknu“. Podobně lze říct „Počkám, dokud nepřijdeš“, ale nikoliv „*Počkám, jakmile přijdeš.“